

Savchuk A. A., aspirant of Department of world history, Institute of history, ethnology and law Vinnitsa State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky (Ukraine, Vinnitsa), savchuk-tolia@yandex.ru

Emancipation reform 1861 in the historiography of USSR in 1950–1960

The purpose of the article is to present the peculiarities of historiographic situation in Ukrainian and Russian historical science at the turn of XX cent. concerning understanding reasons and mechanisms of social turning point in history of Russian empire in the middle of XIX cent.

The article presents the essential characteristics of books and articles that illustrate the post-war Soviet Union historiography peasant reform in 1861. Topics raised gradually within these problems – the functioning of administrative bodies, the revolutionary movement, the development of political parties, etc.

The study used general scientific methods, historical and comparative system analysis and the special method of historical research – the analysis of legal documents.

The article analyzes the dominant historiographic concepts of Reform. The dynamics of key problems in study of Peasant Reform of 1861 is examined.

Particular emphasis is placed on the research that observes the activities and historical significance of the Main Committee on Peasant Affairs and its individual members in the matter of preparing the reform and putting it into practice.

Keywords: Emancipation reform 1861, Russia, 1861, Main Committee of Peasant's affairs, serfdom, Alexander II of Russia, historiography of USSR, Emancipation Manifesto of 19 February.

* * *

УДК 37(71:161.2)

Шолота Х. В.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), chrisholota@ukr.net

БОРТЬБА УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ КАНАДИ ЗА ПРАВА ЛЮДИНИ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ (50–80-ті рр. XX ст.)

Розкрито роль активної діяльності українських жіночих організацій Канади у боротьбі за дотримання прав людини та незалежність України у 50–80-х рр. XX ст. Проаналізовано діяльність українських жіночих організацій Канади як складової загальноканадського жіночого руху XX ст.

Ключові слова: український жіночий рух, Канада, незалежність, Україна, жіночі організації Канади.

Після закінчення Другої світової війни українська діаспора в Канаді активізувала боротьбу за відновлення незалежної української держави. Українці-емігранти тісно пов'язані своїми долями та долями свої рідних з українськими землями, не бачили свого майбутнього без соборної незалежної України. У програмній промові на VI Конгресі українців Канади (КУК) його президент В. Кушнір підкреслював: «Наше відношення до України ясне. Ми знаємо, що без України ми не могли б у світі довше вдержатися. Нам конче треба вільної України, щоб не згубити свої душі. Вільна Україна може врятувати наших дітей і нашу будучність в Канаді. До живого болю кожен українець відчуває потребу вільної України і нам її треба в скорому часі. Адже трагічна судьба нашої України довела до того, що наші зв'язки з Україною підірвані» [1, с. 34].

Активним учасником боротьби за права людини і незалежність України було українське жіноцтво Канади. Воно оперативно реагувало на всі важливі суспільно-політичні й культурні події в житті УРСР і прагнуло довести свої вимоги щодо захисту українців, насамперед жінок, до світової спільноти та урядовців Канади.

З метою інформування громадськості країн Заходу про прагнення українського народу до відродження

незалежної демократичної України українське жіноцтво Канади активно використовувало трибуну з'їздів і конференцій міжнародних жіночих організацій. На конгресах Світового руху матерів (СРМ), які відбувалися в Парижі та Брюсселі в 1950 і 1953 рр., представниці Світова федерація українських жіночих організацій (СФУЖО) запропонували резолюції, спрямовані проти концепції виховання в СРСР. Крім того, учасникам конгресів роздавали підготовлені документи про підневільне становище жінки СРСР. Матеріали зі статистикою були використані у пресі СРМ [2, с. 9].

У 1955 р. представниці СФУЖО канадійки Н. Шехович та О. Процюк взяли участь у ювілейному конгресі Міжнародного жіночого союзу (МЖС), що відбувся в Коломбо на Цейлоні. Вони інформували учасників форуму МЖС про прагнення українців до відродження власної демократичної держави, а також небезпеку, яку становив для західних демократій Радянський Союз [2, с. 9–10].

Члени Організації українок Канади (ОУК) у складі делегації СФУЖО брали участь у конгресах Міжнародної жіночої ради (МЖР) у Гельсінкі (1954) та Монреалі (1957). Вони представили там інформацію про Україну, український жіночий рух, прагнення українців до демократії і незалежності своєї країни. Цю та чимало іншої інформації про становище українських жінок було передано на зберігання і для ознайомлення міжнародної громадськості до українського відділу бібліотеки ім. Леді Абердін в Оттаві [2, с. 9].

У червні 1960 р. на з'їзді Союзу українок Канади (СУК) у Торонто було прийнято резолюцію з приводу того, що на міжнародному форумі жінок у Копенгагені представниця жіноцтва України Н. Попова у спотвореному вигляді показала життя жінок України. Тому СУК відкидав ці неправдиві твердження і заявляв, що жінки України є найбільш поневолені, не мають свободи слова і політичних прав [3, с. 3].

У 1966 р. українська громада категорично виступила проти візиту канадського міністра закордонних справ П. Мартіна в СРСР. У редакційній статті газети «Гомін України», автором якої була одна з лідерів ОЖ ЛВУ В. Солонинка, звучали риторичні запитання: «Чи міністр П. Мартін прагне дорівняти президенту Франції де Голлеві і прем'єрові Великої Британії Вілсонові, які їздили з поклоном до Москви, щоб там шукати ключа до миру у світі? Чи в розумінні канадського уряду і його міністра закордонних справ Москва є тим вирішальним чинником, від голосу якого залежить справа миру і безпеки у світі? Чи й Канада має прикласти свої руки до того, щоб закріплювати московсько-більшовицьку імперію ціною уярмлення народів, а вслід за тим сприяти русифікації і нищенню цих народів» [4, с. 169].

Намагаючись об'єднати навколо себе суспільно-політичні сили, які працювали над вирішенням проблеми відновлення незалежності України, ЛВУ та ОЖ ЛВУ ініціювали створення Українського визвольного фронту Канади (УВФК), куди також влилися Спілка української молоді Канади, Товариство УПА і Товариство української студентської молоді ім. Міхновського. УВФК увійшов до складу Конгресу українців Канади та Світового комітету вільних українців (СКВУ), що значно сприяло їх діяльності. У 1967 р. УВФК на з'їзді в Нью-Йорку ініціював

створення Світового українського визвольного фронту (СУВФ). Місцем його перебування став Торонто [5, с. 158–161; 6, с. 283; 7, с. 141, 143]. За головну мету своєї діяльності УВФК визначив відродження Української суверенної соборної держави. З цією метою організація зверталася до урядів усіх країн Заходу з пропозицією стати в обороні українського народу від національного і культурного поневолення [8, с. 43].

Протягом 1967 р. УВФК провів низку маніфестацій проти культурного обміну між СРСР і Канадою. Вони відбувалися у Вінніпезі, Саскатуні, Форт–Вільямі. Представники організацій УВФК вважали, що мета культурного обміну з СРСР одна – «розкластати і послаблювати українську культурну спільноту, підточувати українській самостійницький фронт, морально і духовно обеззброювати українські національні сили, звести їх на манівці капітулянтства, замість твердого і непохитного фронту боротьби за свободу і незалежність України» [9, с. 217].

Масові акції протесту проводилися під егідою КУК і за активної участі УВФК з 17 по 25 жовтня 1971 р. у зв'язку з візитом Голови Ради Міністрів СРСР А. Косигіна в Канаду [10, с. 342]. Вони проходили в Оттаві, Монреалі, Ванкувері, Вінніпезі, Пікерінзі під гаслами «За свободу і незалежність для поневолених Москвою народів», «За ліквідацію російсько–більшевицької імперії». В Оттаві та Торонто, де участь у демонстраціях взяли понад 15 тис. осіб, відбулися зіткнення демонстрантів із поліцією. Активними учасниками цих акцій протесту було українське жіноцтво Канади [5, с. 342].

Широкого розголосу в українських та іноземних засобах масової інформації набула акція української етнічної громади Канади під час Всесвітньої виставки «Експо–67» у Монреалі. 22 серпня 1967 р., під час проведення Дня УРСР на виставці, в усіх місцевих англо– та франкомовних виданнях за ініціативою КУК з'явилися матеріали про історію і культуру України, її колоніальний статус у складі СРСР і прагнення українського народу до незалежності. У засобах масової інформації підкреслювалося, що колоніальне становище України проявлялося навіть у тому, що вона не змогла самостійно взяти участь у виставці, незважаючи на офіційне запрошення до керівництва УРСР від уряду Канади [9, с. 283].

Комітет українок Канади під час «Експо–67» влаштував у павільйоні Гостинності свято із виставкою фольклорного й живописного мистецтва українських художників Канади, української видавничої продукції. Українські мистецькі колективи виступали також як складові частини різних провінцій, як–от Онтаріо, Альберта. Особливе визнання отримали запальні українські танці [11, с. 108]. Поряд із цим Комітет українок Канади виготовив і поширив на «Експо–67» 25 тис. памфлетів «Свобода народам – свобода людині» англійською і французькою мовами, брошуру «Українські жінки в боротьбі за свободу», а також привітальне слово нібито від імені Голови президії Верховної Ради СРСР М. Підгорного до відвідувачів павільйону СРСР з антирадянським текстом. Представники Спілки української молоді роздавали листівки і зірвали прапор СРСР перед будівлею виставки [9, с. 284].

Оцінюючи «український тиждень» на «Експо–67», орган СУК газета «Промінь» писала, що він «заповнив прогалину, витворену браком павільйону України. Того браку ніяк не заповнили українські дні в советському павільйоні... Український тиждень був найуспішнішою демонстрацією проти советсько–російської пропаганди, був запереченням московської тези про злиття народів СРСР в єдиний «советський народ» і це була конструктивна демонстрація, якої не могли заперечити заборони офіційних керівників «Експо–67». Всі, хто це бачив, мусить повірити в існування живої України» [12, с. 12].

Українське жіноцтво Канади всіляко сприяло опозиційному рухові на Батьківщині шляхом його інформаційної, політичної, правової підтримки. Бурхливу реакцію українських жіночих організацій Канади викликала загибель українських жінок–політ'язнів під час повстання в Кенгірському таборі у Казахстані 1954 р. Після смерті Сталіна багатьох в'язнів ГУЛАГу влада амністувала, але це не стосувалося антирадянських елементів, зокрема українських націоналістів. Тяжка праця на копальнях (десятигодинний робочий день), постійний голод, заборони, за найменший непослух змушували лягати або сидати в болото, великі білі номери на спинах – все це робило становище в'язнів нестерпним [13, с. 384–390].

На Великдень 1954 р. колону жінок вели з нічної зміни на цегельному заводі в зону. Назустріч їм паралельною дорогою ішла на роботу чоловіча. Хлопці привіталися: «Христос воскрес!», дівчата відповіли: «Воістину воскрес!». Вартові відкрили вогонь, унаслідок чого загинули десятки в'язнів–українців. Звістка про цей випадок збурила концтабір, розпочалося масштабне повстання, яке тривало 42 дні – від 16 травня до 26 червня 1954 р. У ньому брало участь 5392 ув'язнених, з них 43% жінок. Над їдальнею вивісили червоно–чорний прапор як символ трауру по загиблих. Прикметно, що червоно–чорний прапор був символом революційної боротьби ОУН і УПА [14, с. 72]. Повстання було жорстоко придушене за допомогою армії з застосуванням танків. Проти них зброя, яку підготували повсталі, виявилася безсилою. Загибло біля 700 ув'язнених, серед них багато жінок [15, с. 89].

Українське жіноцтво Канади використало факт жорстокої розправи над українками політ'язнями у Кенгірі як інформаційний привід для проведення маніфестацій, пікетувань посольств СРСР, інформування за допомогою засобів масової інформації та листів–звернень міжнародних організацій, Червоного хреста, політиків, представників органів державної влади, громадськості країн Заходу про підневільне становище української жінки, геноцид українського народу, порушення прав людини в СРСР, прагнення українців до відродження власної держави, національну політику СРСР стосовно України [16, с. 49].

ОУК провела нараду з вшанування загиблих в Кенгірі. За ініціативою СФУЖО створено спеціальний «фонд п'ятсот» для допомоги жінкам–політ'язням. [17, с. 17]. Надалі за ухвалою управи СФУЖО річниця Кенгірського повстання щорічно відзначалася у Канаді. Вона мала великий вплив на патріотичне виховання української громади на засадах боротьби за незалежність України [18, с. 3].

У 1963 р. на світовому Конгресі Міжнародного жіночого Союзу за ініціативою делегації українського жіноцтва Канади було прийнято резолюцію за звільнення з радянських катівень Митрополита Галицького та архієпископа Львівського Йосипа Сліпого [19, с. 45].

У другій половині 60–70-ті рр. окремі акції української діаспори на захист прав ув'язнених в СРСР патріотів України поступово переросли в масовий правозахисний рух. За участю представниць усіх найбільших організацій жінок-українок Канади у лютому 1968 р. відбулося засідання головної централі СФУЖО у справі маніфестації в обороні в'язнів і проти знущань над українцями в СРСР. У цьому ж році представниці ОУК взяли участь в Конференції прав людини (Онтаріо), де обговорено питання організації масових акцій протесту проти переслідувань українських письменників і діячів культури в Радянському Союзі [19, с. 61, 73].

Восени 1968 р. українська діаспора, в тому числі українське жіноцтво Канади, організувала збір підписів під петиціями до ООН і міжнародної правозахисної організації «Міжнародна амністія» щодо захисту прав людини в СРСР і стосовно звільнення ув'язнених українських жінок – працівниць Червоного Хреста: К. Зарицької, Г. Дідик, Д. Гусяк. Петиції з тисячами зібраних підписів були скеровані на адреси згаданих міжнародних організацій. У 1970 р. ця акція поновилася. Петиції у справі звільнення українських політв'язнів, зокрема працівниць Червоного Хреста та лікаря В. Горбового цього разу були звернені до Міжнародного суду в Гаазі, Міжнародного об'єднання робітників і Міжнародного об'єднання юристів [20, с. 309].

У середині 1969 р. була створена Комісія прав людини Світового конгресу вільних українців (КПЛ СКВУ). До її складу увійшли представники жіночих українських організацій Канади. Основним завданням КПЛ СКВУ став захист прав людини в Україні, оборона на міжнародних форумах засуджених українських політв'язнів, патріотів та борців за незалежність і демократію [20, с. 193–194].

У 1973 р. завдання КПЛ СКВУ були розширені. На порядку денному стали питання не лише оборони «поодиноких осіб, висоти виміру кари, але й всієї української нації, як історично-духовної цілості, бо борці за свободу в Україні не змагаються тільки за індивідуальну свободу, але й за свободу української нації взагалі» [20, с. 196].

На початку 1974 р. СФУЖО на міжнародному рівні розпочала акцію допомоги трьом жінкам-політв'язням мордовських тюрем І. Стасів-Калинець, Н. Строкатій-Караванській та С. Шабатурі. З цією метою СФУЖО звернулася до міжнародних гуманітарних установ – Комісії прав людини ООН, Міжнародної ліги прав людини і Міжнародного Червоного Хреста.

У цьому ж році у Канаді розпочалася акція на захист історика В. Мороза, якого в діаспорі вважали символом незламності українських політичних в'язнів у СРСР. Було створено ряд комітетів оборони В. Мороза, які влаштували демонстрації та голодування. 5–8 липня 1974 р. під гаслом «Звільніть Валентина Мороза» розпочалися голодування представників Ліги визволення України (ЛВУ) та СУМ в Оттаві та Вінніпезі. 3 червня по вересень 1974 р. відбувалися постійні демонстрації

перед посольством СРСР в Оттаві, маніфестації в інших містах країни за активної участі українських жіночих організацій ОУК та СУК [21, с. 74].

Рух у справі звільнення В. Мороза об'єднав фактично всю українську громаду Канади. На адресу органів влади країни надходили тисячі телеграм, листів, звернень як від українських організацій – СКВУ, КУК, УГПЦ і УКЦ, так і від приватних осіб. Засоби масової інформації Канади активно підтримали акцію українців на захист цього політв'язня. 25 липня 1974 р. відбулася зустріч представників українських громадських організацій із членами канадського уряду. Її наслідком став демарш прем'єр-міністра Канади П. Трюдо перед послом СРСР Яковлевим у справі звільнення В. Мороза [22, с. 315].

Акції на захист цього політв'язня продовжувалися в Канаді у 1975–1977 рр. У червні 1976 р. голова ОЖ ЛВУ О. Завірюха виступила на захист В. Мороза та інших українських політв'язнів під час Міжнародної жіночої конференції «Habitat», яка проходила у Ванкувері. Подібні акції української діаспори продовжувалися по 1979 р., коли, нарешті, В. Мороз був звільнений і виїхав до США.

1975 р. ООН проголосила Міжнародним роком жінки. На заклик СФУЖО українські жіночі організації також включилися у проведення цієї акції, прийнявши рішення про проведення Українського року жінки в рамках міжнародного. СФУЖО розробила заходи та план участі українського жіноцтва в еміграції у святкуванні Міжнародного року жінки. Особливу увагу під час проведення цих заходів приділяли становищу жінки в Україні та проблемам жінок-політв'язнів радянських тюрем [23, с. 2].

30 січня 1975 р. у Торонто за участю членів комісії прав людини СКВУ, СФУЖО, представників комітету захисту В. Мороза розроблено платформу і напрямки спільних дій. Наступного дня обговорено можливість залучення міжнародної громадськості до проведення акцій на захист поневолених жінок України. Голова СФУЖО Д. Квітковська зупинилася на можливості залучення до цієї справи міжнародних юристів і міжнародних судів, У. Целевич – міжнародного Червоного Хреста, В. Боцюрків – організації оборони прав людини, М. Липовецький – клубу письменників і ПЕН-клубу, І. Пеленська – міжнародних жіночих організацій [24, с. 3].

Цей проект сенатор П. Юзик виніс на обговорення пленарної сесії СКВУ, що відбулася 2 лютого. Після короткої дискусії документ було прийнято. Резолюція СКВУ включала чотири основних моменти: 1. проголошення дня жінки-політв'язня, який провести спільними маніфестаціями в усіх країнах вільного світу; 2. організувати збір підписів під петицією у справі амністії жінок-політв'язнів, яку внести до секретаріату ООН, а копії розіслати всім представникам країн-членів ООН; 3. організувати семінар різних національних груп на тему «Жінка в СРСР» за участю відомих політичних і громадських діячів; 4. висвітлити проведення цієї акції в газетах різних країн світу.

Наступним кроком з боку СКВУ по проведенню Українського року жінки стало звернення до центрального представництва українства США, Канади, Західної Європи, Австралії, Аргентини, Венесуели щодо

створення крайових комітетів оборони українських жінок–політв'язнів. Це звернення підтримала управа СФУЖО, заклавши жінок увійти до таких комітетів [24, с. 3].

Напередодні святкування Дня матері, який відзначався 11 травня, Комісія прав людини СКВУ звернулася до українців у вільному світі з закликом використати цей день для проведення акції оборони поневолених матерів в Україні, зокрема матерів, які перебувають у тюрмах і таборах примусової праці. Комісія рекомендувала всім українським громадським організаціям країн вільного світу, насамперед жіночим, активно включитися в цю компанію, щоб довести до відома громади тяжке становище жінок в Україні і добитися підтримки в цій справі. У зверненні Комісії прав людини СКВУ були названі прізвища п'ятеро ув'язнених з проханням надання їм матеріальної допомоги: І. Сенік, Н. Світлична, І. Калинець–Стасів, Н. Строката та О. Шабатура [25, с. 1].

У червні 1975 р. відбулася Міжнародна конференція ООН у Мехіко з нагоди Року жінки, учасницями якої були представники жіночих організацій 133 країн, 31 урядової і 113 неурядової організацій світу. В ході конференції 25 червня делегатки від СФУЖО та СКВУ зустрілися з президентом цієї конференції П. Охедою і вручили йому звернення до конференції з вимогою до уряду СРСР забезпечити дотримання Загальної декларації прав людини та амністувати жінок–політв'язнів. П. Охеда запевнив українок, що це звернення буде передано секретаріатові ООН і комісії прав людини цієї міжнародної організації.

Того ж дня українська делегація в будинку, де проходила Міжнародна конференція ООН для неурядових організацій «Трибуна», провела прес–конференцію, де оголошено про початок дводенного голодування десяти жінок–українок в знак протесту проти переслідувань жінок–політв'язнів в СРСР. Крім того, було організовано виставку, на якій розміщено портрети ув'язнених жінок та різні українські культурні пам'ятки.

Делегації українок вільного світу також вдалося провести ряд зустрічей з офіційними представниками делегацій США, Канади та інших країн на цій конференції. Під час прес–конференції генерального секретаря ООН К. Вальдхайма представниці українського жіноцтва підняли питання про долю листа, який направили на адресу керівника ООН українські жінки–політв'язні Н. Строката, С. Шабатура й І. Стасів–Калинець [26, с. 1].

Щоб привернути увагу міжнародної громадськості до важкого становища незаконно ув'язнених жінок в Україні, члени української жіночої делегації з країн вільного світу вдалися до дводенного голодування. Голодуючі тримали написані англійською та іспанською мовами плакати з гаслами: «Голодовий страйк! Допоможіть українським жінкам у в'язницях СРСР!» Цю акцію широко висвітлювали провідні газети світу та міжнародні телеканали [26, с. 3].

Кульмінацією акції на захист українських жінок–політв'язнів стали масові демонстрації і молебні, організовані українською діаспорою Канади у вересні 1975 р. з нагоди Дня української жінки – політичного в'язня. 21 вересня 1975 р. у Торонто перед міською

ратушею відбувся похід–маніфестація за участю близько 500 осіб в обороні українських жінок – політичних в'язнів в концтаборах СРСР. Організаторами маніфестації були вінніпезький Комітет українок Канади, вінніпезький КУК і комітет оборони В. Мороза.

У грудні того ж року в Оттаві відбулося дводенне пікетування радянського посольства, яке організували українські жіночі організації під патронатом централі КУК і централі Комітету українок Канади. Цією акцією вони планували звернути увагу громадськості країни до необхідності посилення допомоги українкам–політв'язням радянських тюрем. «Поскільки Міжнародний рік жінки добігає до кінця, а українські жінки–політв'язні і далі поневіряються у концтаборах, українські жінки Канади вирішили і надалі проводити акції в їх обороні» – говорилося в повідомленні організаторів цієї маніфестації [27, с. 3].

У листопаді делегація СКВУ та СФУЖО у складі В. Кушніра, Й. Лисогора, Л. Бурачинської, У. Целевич передала петицію на адресу Генерального секретаря ООН щодо захисту українських жінок–політв'язнів із підписами понад 35 тис. осіб представниці Комісії прав людини ООН. Збір підписів під петицією тривав майже рік.

У Оттаві 2 грудня 1975 р. розпочалося цілодобове пікетування радянського посольства, яке тривало весь місяць. Пікетуванням займалися українські жіночі організації під патронатом централі КУК, Комітету українок Канади та Комітету прав людини при КУК. Організатори запрошували всіх жінок, що бажали б виявити свою солідарність з українцями, які перебувають у тюрмах і концтаборах СРСР, зголоситися до участі в Комітеті оборони В. Мороза в Торонто [28, с. 44].

Протестувальну акцію українського жіноцтва підтримав колишній прем'єр–міністр Канади Д. Діфенбейкер, який у канадському парламенті звернувся до уряду країни з проханням підняти проблему українців–політв'язнів на форумі ООН, загостривши увагу СРСР на порушенні ним міжнародних угод.

Наприкінці 70–х – на початку 80–х рр. відбулася активізація боротьби організацій української діаспори Канади за демократію та державну незалежність України. Це було зумовлено, насамперед, новим загостренням «холодної війни», до якого привели введення Радянської армії до Афганістану в 1979 р. та надзвичайного стану в Польщі в 1981 р., з одного боку, а також прихід до влади в деяких країнах Заходу консервативних політиків, налаштованих на конфронтацію відносин між двома провідними політичними системами світу.

Для активізації боротьби на захист жінок–політв'язнів України канадське українське жіноцтво активно використовувало такі свята як Дні героїнь і День матері. У 1960 р. у залі Народного дому у Вінніпезі місцевий Комітет українок Канади влаштував величавий концерт в честь героїнь. Всі доходи від зібраних благодійних коштів були направлені у «Фонд 500».

У травні 1974 р. у День матері в Оттаві пройшла велелюдна маніфестація українців не лише зі столиці Канади, але й Торонто, Монреалю, Вінзору, Оттави. У ній взяло участь більше 1 тис. українців, які

протестували проти ув'язнення В. Мороза та інших інакомислячих, в тому числі матерів, які караються в радянських тюрмах і концтаборах. У 1976 р. у День матері на урочистому зібранні у Вінніпезі, яке організувала ОУК, були зачитані уривки з листів жінок-в'язнів тюрми у Баришеві.

У лютому 1979 р. до Канади прибула дисидентка Н. Світлична, де її радісно зустріла українська громада. Зокрема, Н. Світлична в Торонто виступила на святі героїнь, організованому жіночим відділом КУК.

На XXXVI з'їзді СУК у серпні 1979 р. було прийнято резолюцію «В справі українського народу в Україні». В ній звучав заклик до жіноцтва світу захистити покривджених владою жінок і матерів України. Об'єднання жінок Ліги визволення України (ОЖ ЛВУ) в рамках проведення Року дитини провело конкурс дитячих малюнків на тему «Дитина в поневоленій Україні». З найкращих малюнків виготовлено поштові картки з надписами англійською мовою, які вдалося показати на Конгресі міжнародної ради у Кенії [29, с. 21].

Можливість вкотре підняти голос в захист жінок-політв'язнів в СРСР українське жіноцтво діаспори використало під час проведення у липні 1980 р. Світової конференції жіночої декади у Копенгагені. В складі делегації СФУЖО були представниці канадських жіночих організацій О. Заверуха, М. Шкамбара (ОЖ ЛВУ). Під час роботи форуму, всупереч протидії делегації СРСР, українське жіноцтво в еміграції зуміло проінформувати його учасників та гостей про репресивну політику радянської влади проти інакомислячих [29, с. 18].

Головною політичною акцією закордонних українок стало дводенне голодування на знак солідарності з українськими жінками-політв'язнями в СРСР. Двадцять українок в національних костюмах тримали в руках великі портрети жінок-політв'язнів та транспаранти з словами солідарності і вимогами до уряду СРСР звільнити ув'язнених. Голодування відбулося спочатку біля Амагер університету, а потім біля входу до будинку Белла Сентер, де проходили засідання урядових делегацій.

Активно виступала на захист українських жінок-політв'язнів делегація СФУЖО в червні 1981 р. під час конференції Генеральної федерації жіночих клубів. На вимогу української делегації конференція прийняла звернення в обороні української політв'язненої О. Мешко.

У 1980 р. ЛВУ і ОЖ ЛВУ створили Комісію за звільнення українських політичних в'язнів в СРСР (КЗУПВ) з метою привернути увагу на переслідуваних у Радянському Союзі за власні політичні переконання. У березні цього року комісія під керівництвом тогочасної голови ОЖ ЛВУ О. Заверухи провела безперервне трижизневі пікетування радянського посольства в Оттаві в обороні українських політв'язнів. У листопаді того ж року КЗУПВ організувала масові демонстрації українців та дводенне пікетування посольства СРСР в Оттаві. Зарубіжні українці вимагали звільнення українських політв'язнів, зокрема Юрія Шухевича. 27 березня 1981 р. перед міською ратушею Торонто у присутності мера міста Арата Егелтона КЗУПВ розпочала збір підписів під петицією на захист

Ю. Шухевича, О. Попович, Л. Лук'яненко, М. Руденка, В. Романюка, І. Кандиби та І. Геля. Загалом було зібрано понад 20 тис. підписів, які передали органам влади Канади [22, с. 155].

В 1982 р. КЗУПВ очолила успішну кампанію спонсорства для приїзду до Канади наступних українських політв'язнів: Ю. Шухевича, Л. Лук'яненко, О. Попович, о. В. Романюка, І. Геля, М. Руденка та І. Кандиби. Того самого року Комісія почала різні місячні акції в обороні політв'язнів під гаслом «Політичний в'язень місяця», які були пов'язані з ефективною кампанією поширення інформації і регулярним контактуванням з урядовими чиновниками у цих справах. Завдяки цій активності діаспори, в якій важливу роль відіграла КЗУПВ, на волю вийшли В. Мороз з родиною, Л. Плющ з родиною, генерал П. Григоренко, С. Караванський і його дружина Н. Строката-Караванська, Н. Світлична, Д. Шумук, Й. Тереля з родиною, М. і Р. Руденки, О. Мешко.

У травні 1982 р. Суспільна служба українців Канади (ССУК) відбула свою річну конференцію, в якій взяли участь голови і делегати 10 філій, члени Головної управи Централі СУК і представники інших українських громадських організацій. На конференції, зокрема, було розглянуте питання про діяльність фонду «Поміч Україні».

Діяльність цього фонду розвивалася в трьох напрямках: допомога українських втікачам, українцям у Польщі і родинам переслідуваних українців. Лише у 1981 р. завдяки збірковим акціям і пожертвуванням канадських українців вдалося організувати 16 великих посилок родинам переслідуваних українців на суму 8331 дол., українським біженцям поза Канадою – 9234 дол., українським іммігрантам у Канаді – 1200 дол., українським дисидентам у країнах Заходу – 840 дол. [30, с. 119].

У травні – червні 1985 р. в Оттаві проходила нарада 35 країн світу, які підписали Гельсінкську угоду. У зв'язку з цим 4 травня 1985 р. в столиці Канади перед канадським парламентом відбулася величава українська маніфестація в обороні людських і національних прав на Україні. Її учасниками були не лише українці із столиці Канади, але й з Монреалю, Гамільтоном, Сент-Катаринс, Торонто. Маніфестацію організувала Комісія за звільнення українських політичних в'язнів в СРСР, головою якої була О. Заверуха з Торонто. На сходах до парламенту, лицем до присутніх, стояли вісім «політв'язнів» у тюремному одязі і кайданах. Кожен з них коротко розповів, за що він був покараний і де ув'язнений. Після цього представник української громади Х. Бідяк англійською мовою звернувся до делегатів наради, щоб вони взяли до уваги їхні домагання звільнення усіх політичних в'язнів і повернення прав людини усім громадянам України.

У липні 1985 р. канадські українки уже втретє винесли на Міжнародну конференцію жіноцтва у Найробі (Кенія), що відбувалася під егідою ООН у рамках декади жінки, питання про становище жінок-політв'язнів в Україні. Українська делегація провела там семінар «Політичні в'язні в СРСР і доля їх родин, жінок і дітей».

Також під час цієї конференції відбувся український семінар, присвячений справі голоду в Україні в 1932–

1933 рр. Про цю страшну трагедію з доповідями виступили учасниці делегації СФУЖО І. Халуца і М. Шкамбара. Провідною думкою сесії була теза, поставлена О. Дацків про те, що голод штучно зорганізувати для політичних цілей і що треба жінкам впливати на світову громадськість, щоб такі події не повторювались. Велика кількість учасників та участь в дискусії вказували на зацікавлення жінок цією проблемою [9, с. 150–153].

Одним із найголовніших своїх завдань українське жіноцтво Канади вважало боротьбу за демократію і незалежність України. Особливо велику увагу воно приділяло правозахисній діяльності, головно організації оборонних акцій на підтримку українських жінок–політв'язнів і піднесенню питання поневолення української жінки в СРСР. Українські жіночі організації Канади систематично здійснювала тиск на міжнародні організації, органи влади, мас–медіа і громадськість країни з метою добитися звільнення ув'язнених українців, а також домагаючись здійснення передбаченого Декларацією прав людини ООН права нації на самовизначення, що на практиці означало право на державну незалежність України.

Список використаних джерел

1. Збірник документів і матеріалів у 25–ліття діяльності КУК. 1940–1965. – Вінніпег: Ман, 1965. – 310 с.
2. Українка у вільному світі. 1864–1959. Збірник, виданий у 75–ліття українського жіночого руху і 10–ліття українських жіночих організацій з нагоди Світового конгресу вільних українців у Нью-Йорку. – Нью-Йорк: Видавництво СФУЖО, 1959. – 91 с.
3. З'їзд СУК у Торонто // Промінь. – 1960. – №8–9. – С.3.
4. Гладун Ю. П. Діяльність українських громадських організацій Канади в контексті боротьби за незалежність України (1960–1980 рр.) / Ю. Гладун // Гілея. – 2010. – №41. – С.166–171.
5. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991) / Михайло Боровик. – Монреаль – Оттава: Українська Могильсько–Мазепинська Академія Наук, 1991. – 485 с.
6. Недужко Ю. В. Діяльність української діаспори Канади щодо відродження державної незалежності України (кін. 40–х – сер. 60–х рр. XX ст.) / Ю. В. Недужко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк: Вежа, 2007. – №1. – С.282–287.
7. Нарис історії ЛВУ: у 35–річчя існування і праці Ліги Визволення України для українського народу 1949–1984. – Торонто: Гомін України, 1984. – 719 с.
8. Гамалій С. Боротьба за визволення України (1929–1989 рр.) / Степан Гамалій. – Львів: Каменяр, 1999. – 116 с.
9. Нарис історії Конгресу українців Канади в Торонто у тисячоліття Християнства в Україні. Століття поселення українців в Канаді. П'ятдесятиріччя відділу КУК в Торонто [Текст] / Ред. В. Дідюк. – Торонто: [б.в.], 1991. – 589 с.
10. Кравців–Барабаш М. Українські музичні фестивалі / Марта Кравців–Барабаш // Свобода. – 1974. – 30 січня. – С.3.
11. Верига В. За межами Батьківщини. Збірник наукових статей і доповідей / Василь Верига. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. – 364 с.
12. Український тиждень на «Експо–67» // Промінь. – 1967. – №8–9. – С.12.
13. Силуети непокірних... // Визвольний шлях. – 1973. – №4–5. – С.384–390.
14. Книга мистців і діячів української культури. – Торонто: Друкарня ОО Василян, 1954. – 312 с.
15. Батоян В. Восстание в Кенгире // Иметь силу помнитъ: Рассказы тех, кто прошел ад репрессий / [Сост. Л. М. Гуревич] / В. Батоян. – М.: Моск. рабочий, 1991. – С.81–101.
16. Ліга українських католицьких жінок Едмонтонської Єпархії: Початки і діяльність / Ред. І. Павлюковська. – Едмонтон: Заходами і коштами Єпархіальної управи ЛУКЖ, 1967. – 234 с.

17. Стечишин С. Королівська комісія відбуває переслухання // Український голос. – 1968. – Ч.20. – С.11.

18. В Мехіко закінчилася світова конференція міжнародного року жінки // Свобода. – 1975. – 5 липня. – С.3.

19. На службі рідного народу: ювілейний збірник Організації українців Канади ім. Ольги Басараб у 50–річчя від заснування (1956–1980). – Ч.2. / Ред. кол. Я. Зорич та ін. – Торонто: Вид. Орг. Українок Канади ім. Ольги Басараб, 1984. – 521 с.

20. Недужко Ю. В. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40–х – початок 90–х років XX століття): монографія / Ю. В. Недужко. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 620 с.

21. Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто–Нью–Йорк–Лондон, 1986. – 470 с.

22. Начерк історії Ліги українських католицьких жінок Канади Торонтської Єпархії: 1945–1975 [Текст] / Ред. Я. Винницька. – Торонто: [б.в.], 1975. – 360 с.

23. Нарис історії ЛВУ: у 35–річчя існування і праці Ліги Визволення України для українського народу 1949–1984. – Торонто: Гомін України, 1984. – 719 с.

24. Процюк О. Міжнародний рік жінки / О. Процюк // Свобода. – 1975. – 15 лютого. – С.2.

25. Пеленська І. В обороні поневоленої, але нескореної України / І. Пеленська // Свобода. – 1975. – 7 березня. – С.3.

26. Звернення СКВУ // Свобода. – 1975. – 10 травня. – С.1.

27. Голодівка українок на конференції в Мехіко зробила широкий розголос // Свобода. – 1975. – №125. – С.3.

28. Українські жінки пікетують совєтську амбасад у Оттаві // Свобода. – 1975. – №233. – 8 грудня. – С.3.

29. Недужко Ю. Інформаційна діяльність Світового Конгресу Вільних Українців наприкінці 60–х – в 70–х рр. XX ст. / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету «Кієво–Могилянська академія» і видавництва «Мандрівець». Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». – 2007. – №3. – С.44–49.

30. Третій Світовий Конгрес Українського Жіноцтва: 26–29 травня 1977 р. – Торонто–Канада. – Філадельфія – Торонто: [б.и.], 1977. – 236 с.

31. Декада жіночого поступу // Наше життя. – 1977. – №7–8. – С.19.

32. Склад управи СФУЖО // Наше життя. – 1983. – №1. – С.21.

33. Четвертий конгрес Світової Федерації Українських Жіночих Організацій: 25–28 листопада 1982, Філадельфія, ЗСА / ред. Лідія Бурчачинська. – Філадельфія; Торонто: [The new Pathway], 1982. – 129 с.

References

1. Zbiryk dokumentiv i materialiv u 25–littja dijaj'nosti KUK. 1940–1965. – Vinnipeg: Man, 1965. – 310 s.
2. Ukraï'nska u vil'nomu sviti. 1864–1959. Zbiryk, vydanyj u 75–littja ukrai'ns'kogo zhinochoho ruhu i 10–littja ukrai'ns'kyh zhinochyh organizacij z nagody Svitovogo kongresu vil'nyh ukrai'nciv u N'ju–Jorku. – N'ju–Jork: Vydavnytvo SFUZhO, 1959. – 91 s.3. Z'i'zd SUK u Toronto // Promin'. – 1960. – №8–9. – S.3.
4. Gladun Ju. P. Dijaj'nist' ukrai'ns'kyh gromads'kyh organizacij Kanady v konteksti borot'by za nezalezhnist' Ukrai'ny (1960–1980 rr.) / Ju. Gladun // Gileja. – 2010. – №41. – S.166–171.
5. Borovyk M. Stolittja ukrai'ns'kogo poselennja v Kanadi (1891–1991) / Myhajlo Borovyk. – Monreal' – Ottava: Ukrai'ns'ka Mogyljans'ko–Mazepyns'ka Akademiya Nauk, 1991. – 485 s.
6. Neduzhko Ju. V. Dijaj'nist' ukrai'ns'koï' diaspory Kanady shhodo vidrodzhennja derzhavnoi' nezalezhnosti Ukrai'ny (kin. 40–h – ser. 60–h rr. XX st.) / Ju. V. Neduzhko // Naukovyj visnyk Volyns'kogo derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrai'ny. Istorychni nauky. – Luc'k: Vezha, 2007. – №1. – S.282–287.
7. Narys istorii' LVU: u 35–richchja isnavannja i praci Ligy Vyzvolennja Ukrai'ny dlja ukrai'ns'kogo narodu 1949–1984. – Toronto: Gomin Ukrai'ny, 1984. – 719 s.
8. Gamalij S. Borot'ba za vyzvolennja Ukrai'ny (1929–1989 rr.) / Stepan Gamalij. – L'viv: Kamenjar, 1999. – 116 s.
9. Narys istorii' Kongresu ukrai'nciv Kanady v Toronto u tysjacholittja Hrystyjanstva v Ukrai'ni. Stolittja poselennja ukrai'nciv v Kanadi. P'jatedsjatyrichchja viddilu KUK v Toronto [Tekst] / Red. V. Didjuk. – Toronto: [b.v.], 1991. – 589 s.
10. Kravciv–Barabash M. Ukrai'ns'ki muzychni festyvali / Marta Kravciv–Barabash // Svoboda. – 1974. – 30 sichnja. – S.3.

11. Veryga V. Za mezhamy Bat'kivshhyny. Zbirnyk naukovykh statej i dopovidej / Vasyľ Veryga. – L'viv: Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha, 2002. – 364 s.

12. Ukrai'ns'kyj tyzhen' na «Ekspo-67» // Promin'. – 1967. – №8–9. – S.12.

13. Syluety nepokirnyh... // Vyzvol'nyj shljah. – 1973. – №4–5. – S.384–390.

14. Knyga mystciv i dijachiv ukrai'ns'koi' kul'tury. – Toronto: Drukarnja OO Vasylijan, 1954. – 312 s.

15. Batojan V. Vosstanie v Kengire // Imet' silu pomnit': Rasskazy teh, kto proshel ad repressij / [Sost. L. M. Gurevich] / V. Batojan. – M.: Mosk. rabochij, 1991. – S.81–101.

16. Liga ukrai'ns'kyh katolyc'kyh zhynok Edmontons'koi' Jeparhii': Pochatky i dijat'nist' / Red. I. Pavlykovs'ka. – Edmonton: Zahodamy i koshtamy Jeparhial'noi' upravly LUKZh, 1967. – 234 s.

17. Stechysyn S. Korolivs'ka komisija vidbuvaje peresluhannja // Ukrai'ns'kyj golos. – 1968. – Ch.20. – S.11.

18. V Mehiko zakinchylasja svitova konferencija mizhnarodnogo roku zhinky // Svoboda. – 1975. – 5 lypnja. – S.3.

19. Na sluzhbi ridnogo narodu: juvilejnyj zbirnyk Organizacii' ukrai'nok Kanady im. Ol'gy Basarab u 50-richchja vid zasnuvannja (1956–1980). – Ch.2. / Red. kol. Ja. Zorych ta in. – Toronto: Vyd. Org. Ukrai'nok Kanady im. Ol'gy Basarab, 1984. – 521 s.

20. Neduzhko Ju. V. Ukrai'ns'ka diaspora v procesi vidnovlennja derzhavnoi' nezalezhnosti Ukrai'ny (seredyna 40-h – pochatok 90-h rokiv XX stolittja): monografija / Ju. V. Neduzhko. – Luc'k: VAT «Volyns'ka oblasna drukarnja», 2009. – 620 s.

21. Materialy Drugogo Svitovogo Kongresu Vil'nyh Ukrai'nciv. Vydannja Sekretariatu Svitovogo Kongresu Vil'nyh Ukrai'nciv. – Toronto–N'ju–Jork–London, 1986. – 470 s.

22. Nacherk istorii' Ligy ukrai'ns'kyh katolyc'kyh zhynok Kanady Toronts'koi' Eparhii': 1945–1975 [Tekst] / Red. Ja. Vynnyk'ka. – Toronto: [b.v.], 1975. – 360 s.

23. Narys istorii' LVU: u 35-richchja isnuvannja i pracj Ligy Vyzvolennja Ukrai'ny dlja ukrai'ns'kogo narodu 1949–1984. – Toronto: Gomin Ukrai'ny, 1984. – 719 s.

24. Procjuk O. Mizhnarodnyj rik zhinky / O. Procjuk // Svoboda. – 1975. – 15 ljutogo. – S.2.

25. Pelens'ka I. V oboroni ponevolenoj, ale neskorenoj' Ukrai'ny / I. Pelens'ka // Svoboda. – 1975. – 7 bereznja. – S.3.

26. Zvernennja SKVU // Svoboda. – 1975. – 10 travnja. – S.1.

27. Golodivka ukrai'nok na konferencii' v Mehiko zrobyla shyrokyj rozgolos // Svoboda. – 1975. – №125. – S.3.

28. Ukrai'ns'ki zhinky piketujut' sovjets'ku ambasadu v Ottavi // Svoboda. – 1975. – №233. – 8 grudnja. – S.3.

29. Neduzhko Ju. Informacijna dijat'nist' Svitovogo Kongresu Vil'nyh Ukrai'nciv naprykinci 60-h – v 70-h rr. XX st. / Jurij Neduzhko // Spil'nyj proekt Nacional'nogo universytetu «Kyjevo–Mogyljans'ka akademija» i vydavnytstva «Mandrivec». Vseukrai'ns'kyj naukovyj zhurnal «Mandrivec». – 2007. – №3. – S.44–49.

30. Tretij Svitovyj Kongres Ukrai'ns'kogo Zhinoctva: 26–29 travnja 1977 r. – Toronto–Kanada. – Filadelfija – Toronto: [b.y.], 1977. – 236 s.

31. Dekada zhinochogo postupu // Nashe zhyttja. – 1977. – №7–8. – S.19.

32. Sklad upravly SFUZhO // Nashe zhyttja. – 1983. – №1. – S.21.

33. Chetvertyj kongres Svitovoi' Federacii' Ukrai'ns'kyh Zhinochyh Organizacij: 25–28 lystopada 1982, Filjadel'fija, ZSA / red. Lidija Burachyns'ka. – Filjadel'fija; Toronto: [The new Pathway], 1982. – 129 s.

Sholota Kh. V., Ph.D., Associate Professor of Foreign Languages Department, Faculty of International Relations, Lviv Ivan Franko National University (Ukraine, Lviv), chrissholota@ukr.net

The Struggle of Ukrainian Women's Organizations of Canada for Human Rights and Independence of Ukraine (50–80s of 20th century)

The article analyses the persistent struggle of Canadian Women's Organizations for adherence to human rights (women's rights in particular) and independence of Ukraine in 50–80s of 20th century.

Keywords: Ukrainian women's movement, Canada, independence, Ukraine, women's organizations of Canada.

* * *

УДК 316.3:329«19»(477)

Левчук К. І.,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України та філософії,
Вінницький національний аграрний університет
(Україна, Вінниця), ki_levchuk@i.ua

ЗМІНИ В ПОЛІТИКО–ПРАВОВОМУ СТАТУСІ ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (1985–1991 РР.)

На основі вивчення та узагальнення архівних джерел, опублікованих документів, науково-дослідної літератури, з'ясовано зміни в політико-правовому статусі різнопланових об'єднань громадян України в умовах трансформації суспільно-економічних відносин у добу «перебудови» (квітень 1985 – серпень 1991 років).

Ключові слова: об'єднання громадян, громадська організація, неформальна організація, закон, класифікація, «перебудова».

Нагромадження знань про формування та діяльність об'єднань громадян в Україні 1985–1991 років відбувалося у кілька етапів, безпосередньо пов'язаних зі змінами та перетвореннями у політико-правовому статусі республіки, суспільними трансформаціями та розвитком демократичних процесів. Оцінки об'єднань громадян науковцями залежали від суспільно-політичної ситуації, наявності державної та партійної цензури, плюралізму думок, можливостей використання архівних та поточних джерел. Зокрема, перші спроби здійснити аналіз нового суспільного явища – неформальних організацій – мали здебільшого публіцистично-описовий характер. При цьому темпи суспільно-політичних трансформацій у республіці випереджали історіографічну новизну досліджень, які зосереджувалися переважно на неформальних об'єднаннях молоді.

Низка авторів (В. Щегорцов, А. Кочетков, А. Щегорцов, Л. Дяченко) розглядали неформальні організації в контексті самодіяльного громадського руху, що діяв поза межами офіційно існуючих інститутів [1]. А. Громов та О. Кузін визначали неформальні об'єднання як добровільні самодіяльні громадські формування, що виникли за ініціативою «низів» та діяли в інтересах своїх членів, незалежно від мети та характеру об'єднання [2].

Лише з кінця 1991 року в Україні склалися передумови для ґрунтовного вивчення процесів, що відбувалися в республіці у 1985–1991 роках. О. Лавринович умовно поділяв громадські об'єднання на дві групи. Перша група організацій користувалася підтримкою держави, фактично створювалася державними (відомчими) структурами, дбаючи при цьому про кланові чи відомчі інтереси. Іншу групу складали громадські організації, що утворилися на основі ініціативи громадян, їх активності та інтересів [3].

Мета нашого дослідження – проаналізувати зміни в політико-правовому статусі об'єднань громадян у роки «перебудови» провести їх класифікацію та типологію за ризиком критеріями.

Для оцінки суспільно-політичних трансформацій у добу перебудови та гласності, які сприяли появі об'єднань громадян, вільних від компартійного впливу, та уникнення неоднозначного трактування понять «самодіяльний», «неформальний», «громадська організація», слід дати пояснення відповідним дефініціям та обмежити їх використання певними часовими проміжками.